

ПІДВИЩЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОВОГО ДОСВІДУ: АРГУМЕНТИ «ЗА» І «ПРОТИ»

У статті розглянуто основні функції пенсійного віку та сфери його впливу. Проаналізовано зарубіжний досвід встановлення меж пенсійного віку, виділено основні переваги та недоліки його підвищення. Окреслено шляхи вдосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні на основі світового досвіду.

Ключові слова: пенсія, пенсійний вік, дефіцит бюджету Пенсійного фонду, пенсійна реформа, багатокомпонентна система пенсійного страхування.

Постановка проблеми. Якість життя населення значною мірою залежить від соціального забезпечення людей похилого віку та впевненості у фінансовій стабільності в майбутньому працюючого покоління країни. Будучи найпоширенішим видом фінансового забезпечення, пенсійні виплати, зазвичай, виступають основним джерелом існування людини після виходу на заслужений відпочинок. Саме пенсійний вік є одним із ключових елементів функціонування будь-якої пенсійної системи, який являється своєрідним індикатором економічної ефективності та соціальної справедливості в суспільстві. В ході здійснення в Україні пенсійної реформи не одноразово піднімалось питання щодо підвищення пенсійного віку. Але, фахівці не дійшли консенсусу у даному питанні, і на сьогодні існує ряд думок стосовно поступового підвищення вікової межі виходу на пенсію та категоричного заперечення доцільності таких перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку пенсійної системи України, зокрема питанням підвищення пенсійного віку приділено багато уваги у працях таких науковців, як: Л. Дегтяр, Л. Дем'яненко, О. Коваль, Е. Лібанової, Є. Матвієнко, І. Шклярської та ін. Разом із цим, не зважаючи на існуючі результати, слід відзначити, що залишаються недостатньо вивченими питання зарубіжного досвіду в сфері визначення вікової межі виходу на пенсію та врахування усіх позитивних та негативних моментів щодо проведення цих змін у нашій державі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні існує потреба у наукових дослідженнях, які б узагальнили накопичений досвід провідних країн світу з питань доцільності підвищення пенсійного віку, дали можливість зважити усі «за» і «проти» та сформувати для України власну стратегію розвитку пенсійної системи.

Метою статті є дослідження основних функцій пенсійного віку, узагальнення іноземного досвіду в сфері підвищення періоду виходу на пенсію, виокремлення основних переваг і недоліків цього процесу та формування на їх основі напрямів вдосконалення пенсійної системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи питання доцільності підвищення пенсійного віку в Україні, варто зупинитись на його функціях і сферах впливу. Пенсійний вік, як системний параметр, здійснює вплив на економічну, соціальну та адміністративну сферу. Вплив на економічну сферу проявляється у виконанні двох функцій: макроекономічного регулювання та регулювання ринку праці. Макроекономічна ефективність підвищення пенсійного віку характеризується динамікою двох вагомих факторів – людських ресурсів та капіталу. Підвищення пенсійного віку сприяє зростанню доходів та споживання й, одночасно, зменшує рівень заощаджень, що в свою чергу може призвести до зростання реальної процентної ставки та негативно впливати на економічне зростання. Пенсійний вік прямо впливає на попит та пропозицію робочої сили та виступає регулятором одного із факторів виробництва. Його підвищення веде до зростання пропозиції робочої сили, що

може мати як стимулюючий, так і пригнічуючий для економіки вплив залежно від особливостей демографічної та економічної ситуації в країні. Пенсійний вік може впливати і на регулювання обсягів тіньової економіки. Так, необґрунтоване його підвищення спонукає економічно активне населення до самостійного забезпечення власного майбутнього, що супроводжується зростанням частки нелегальної економіки, а отже, недонадходження до державного бюджету податків та обов'язкових платежів[1, с.6].

Вплив пенсійного віку на соціальну сферу проявляється у регулюванні внутрішньої трудової міграції, змінах у демографічній ситуації, а також посиленні чи послабленні тиску на інші елементи пенсійної системи. Виходячи із пріоритетів державного розвитку, уряд країни має можливість регулювати трудову міграцію населення як в географічному, так і в міжгалузевому контексті через встановлення системи пільг в частині пенсійного віку. Так, наприклад, необґрунтоване підвищення пенсійного віку для жінок в Україні створює додаткові перепони при прийнятті молодими сім'ями рішень щодо кількості дітей, оскільки більшість жінок, що вийшли на пенсію виконують соціальну функцію бабусь, замінюючи дитячі садки, групи продовженого дня та гуртки.

Вплив пенсійного віку на адміністративну сферу проявляється у послабленні чи посиленні тиску на різного роду соціальні служби та центри зайнятості. У разі підвищення пенсійного віку зросте навантаження на служби зайнятості, оскільки саме ці державні органи виступають з'єднувальною ланкою між роботодавцями та працівниками в процесі пошуку роботи. Підвищення пенсійного віку сприяє загостренню конкуренції на ринку праці, що погіршує матеріальне становище звільнених працівників передпенсійного віку та спонукає їх все частіше звертатись до соціальних служб. Усі без винятку вищенаведені функції пенсійного віку є тісно пов'язані між собою й на практиці взаємодоповнюють одна одну.

Загальною проблемою більшості країн світу є демографічна ситуація, яка полягає у збільшенні частки осіб похилого віку. За даними Світового банку, до

2030 року старіння населення багатьох країн Європи призведе до того, що співвідношення навантаження пенсіонерів на працююче населення становитиме 2:1[2, с. 14]. В Україні ситуація ще критичніша – спостерігається стрімке зростання частки людей похилого віку у загальній віковій структурі населення країни. Так, за оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук протягом 2010 - 2050 років співвідношення групи населення старше 65 років та економічно активного населення у віці 15 - 65 років зросте до 38%. Зупинити це негативне явище в економіці можливо шляхом підвищення пенсійного віку або стимулюванням більш пізнього виходу на пенсію через збільшення розміру пенсії на певний відсоток за кожний рік страхового стажу після досягнення пенсійного віку[3].

Для більш глибокого вивчення проблематики цього наукового дослідження розглянемо специфіку виходу на пенсію та встановлення пенсійного віку для чоловіків та жінок на прикладі розвинених країн світу.

Німеччина.

За статистикою, протягом кількох десятиліть Німеччина посідала третє місце серед європейських країн (після Швеції та Норвегії), де спостерігався найвищий рівень життя літніх людей. Проте, починаючи з 2010 року у Німеччині домінує негативна тенденція щодо швидкого старіння нації, ніж в середньому по Євросоюзу. Тут німці займають лідируючу позицію – 20% жителів країни мають вік 65 років і вище[4].

До 2014 року вік виходу на пенсію для чоловіків та жінок в Німеччині становив 65 та 60 років відповідно. В зв'язку із складною демографічною ситуацією уряд Німеччини прийняв ряд поправок до пенсійного законодавства країни, і починаючи з 2016 року пенсійний вік у Німеччині зріс до 67 років для чоловіків, та до 65 років для жінок. Крім цього, працюючим німцям можна вийти на пенсію раніше заявленого терміну, але при цьому доведеться заплатити суму, яка становить 0,3% пенсії за кожен не допрацьований місяць[4].

У вирішенні проблем пенсійного забезпечення уряд країни ставить перед собою мету збалансувати співвідношення між працюючими та пенсіонерами шляхом подальшого підняття планки виходу на пенсію до 69 років і вище. Це, на думку провідних німецьких економістів, дасть змогу врегулювати негативні демографічні тенденції та послабити тиск на бюджет Пенсійного фонду країни.

Швеція.

Швецію часто називають успішним прикладом побудови соціалістичної моделі. Насправді, економіка країни є капіталістичною, але населення має високі соціальні гарантії. Це стосується і пенсійного забезпечення. Ще у 1913 році парламент країни встановив планку щодо межі пенсійного віку, яка становила 67 років. І лише згодом, у 1976 році пенсійний вік громадян був переглянутий та понижений до 65 років. Люди зазвичай виходять на пенсію в 65 років, але вони мають право продовжувати працювати до 67 років. Якщо у працівника є бажання працювати довше за цей термін, можна домовитися про це зі своїм роботодавцем. Чим пізніший вихід на пенсію, тим більшим буде розмір щомісячних пенсійних виплат. Громадяни Швеції мають право на отримання державної пенсії по досягненню ними 61 року – правда, розмір її в цьому випадку буде значно меншим, ніж гарантована державою пенсія за віком.

Великобританія.

Пенсійна система Великобританії толерантна по відношенню до усіх категорій громадян. Вік настання пенсії в Англії у чоловіків починається з 65 років. При цьому англійське законодавство не ставить заборону на одночасне отримання пенсійних виплат і продовження працювати на благо країни. Для отримання повної суми основної пенсії, чоловіки, які народилися до 5 квітня 1945 року, повинні мати трудовий стаж не менше 44 років. Термін роботи осіб чоловічої статі, які народилися після 5 квітня 1945 року, складає 30 років.

Жінки в Англії стають пенсіонерами на декілька років раніше чоловіків, а саме в 60 років. Жінки, які народилися до 5 квітня 1950 року зобов'язані відпрацювати не менше 39 років для того, щоб почати отримувати повну

виплату основної державної пенсії. Ті хто народилися після 5 квітня 1950 року, повинні мати 44 роки страхового стажу.

До 2020 року уряд країни планує підвищити пенсійний вік для чоловіків до 66 років та жінок до 65 років. Це пов'язано, насамперед, із підвищенням рівня життя населення, і, відповідно, збільшенням його тривалості. Крім цього, уряд Великобританії підготував законопроект за яким буде відмінено граничний вік виходу на пенсію. Ліквідація цього поняття дасть змогу громадянам Англії працювати стільки, скільки вони самі вважатимуть необхідним, і поки зможуть професійно виконувати свої посадові обов'язки.

Франція.

Відмінністю пенсійної системи Франції є рівність мінімального віку виходу на пенсію як для жінок, так і для чоловіків. Відповідно до пенсійної реформи пенсійний вік збільшився з 60 до 62,5 років, при цьому трудовий стаж повинен складати не менше 42 років. Ще одним варіантом для отримання пенсії є вихід на пенсію в 67 років, що гарантує пенсійні виплати в повному обсязі незалежно від розміру трудового стажу. Достроковий вихід на пенсію у віці 60 років у Франції передбачений лише певним категоріям громадян, а саме: особи, які почали трудову діяльність до 18 років; ті, хто постраждав від нещасних випадків на виробництві і внаслідок цього отримав інвалідність; учасники бойових дій та певні категорії професій з важкими умовами праці. У планах французького уряду поетапне збільшення до 2023 року мінімального пенсійного віку до 67 років. Дана реформа сприятиме вирішенню проблеми щорічного зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду Франції і дасть змогу заощадити на пенсіях, 10% яких на сьогодні виплачуються у борг[5]. Населення країни несхвально сприймає такі нововведення в пенсійній системі, проте, ці заходи виправдані бажанням уряду врятувати Францію від економічної кризи.

Японія.

Японія – одна з небагатьох країн, де вік виходу на пенсію для обох статей однаковий і складає 70 років. Такий віковий поріг пов'язаний, перш за все, із

високою тривалістю життя японців – 83 роки. Громадяни країни можуть претендувати на державну пенсію і після 65 років. Але, у такому разі, вони отримуватимуть мінімальну суму пенсійних виплат (близько 600 американських доларів). Існує певна схема, що дозволяє японцям перервати свій трудовий стаж і в 60-ти літньому віці, але при цьому вони отримуватимуть пенсію в сумі, що на чверть менше тієї, що виплачується після досягнення ними 65 років. Якщо ж, особа продовжує працювати до 70 років, пенсія буде збільшена на 25%.

Базові відрахування нараховуються пенсіонерам, які досягли 70 років і мають загальний стаж не менше 25 років. Якщо після досягнення віку, відповідного для виходу на пенсію, людина продовжує працювати, то окрім базової складової їй належать професійні (трудові) компенсації, котрі щорічно зростають в межах 5%.

США.

Для громадян 1937 року народження і старше, пенсійний вік починається в 65 років. Для осіб, що народилися в період з 1943 по 1955 рр. повний пенсійний вік настає в 66 років. Пенсійний вік поступово росте, поки не досягне 67 років для громадян, які народилися після 1960 року. Річ у тому, що середня тривалість життя в США має тенденцію до зростання, тому уряду доводиться поступово підвищувати вік виходу на пенсію. Пенсійний вік для громадян США однаковий як для чоловіків, так і для жінок.

Пенсійна система в США дуже гнучка. Наприклад, працівник може вийти на пенсію і в 62 роки. Згідно федерального законодавства громадяни, що не досягли повного пенсійного віку, зможуть отримувати пенсію в повному обсязі, у випадку якщо їх річний заробіток не перевищує 15720 доларів. Якщо річний заробіток працюючого пенсіонера перевищує встановлений ліміт, у такому разі з кожного заробленого долара понад ліміт, утримуватиметься 0,5 долара з пенсії. У рік досягнення повного пенсійного віку цей ліміт значно збільшується, з 15720 до 41880 доларів в рік. При цьому якщо річний заробіток працюючого пенсіонера перевищує встановлений ліміт, з кожних зароблених трьох доларів

понад ліміт, утримується 1 долар з пенсії. Таке утримання застосовується до того періоду, поки працівник не досягне повного пенсійного віку[6].

Розглянувши іноземний досвід встановлення меж пенсійного віку, можна дійти висновку, що абсолютна більшість країн світу зробила непростий крок у поступовому його підвищенні задля розв'язання ряду глобальних проблем фінансової стійкості пенсійних систем.

В Україні, на сьогодні, пенсійний вік залишається одним з найнижчих у світі. Піти на пенсію у 2017 році українські чоловіки зможуть у 60 років, а жінки, народжені з 01.04. по 30.09.1959 року – у 58 років(з квітня по кінець вересня 2017 року). При цьому, обов'язковим є наявність трудового (15 років для жінок і 20 років для чоловіків) та страхового стажу – відповідно 30 і 35 років. Пропозицію підвищити пенсійний вік для українців озвучував Міжнародний валютний фонд, але на сьогодні це питання залишається відкритим і потребує більш детального аналізу та вивчення усіх аргументів «за» і «проти».

Розглянемо основні переваги та недоліки підвищення пенсійного віку в Україні. Що стосується переваг, то варто зазначити, що головним макроекономічним аргументом для підвищення пенсійного віку виступає необхідність скорочення витрат Пенсійного фонду, а відповідно, і скорочення його дефіциту. Скорочення дефіциту Пенсійного фонду означатиме скорочення відповідних трансфертів з бюджету а, отже, вивільнення частини бюджетних коштів під інші цілі. Зрозуміло, в цьому випадку знизиться демографічне навантаження на працездатне населення. На думку провідних науковців Національного інституту стратегічних досліджень, якщо зволікати із здійсненням пенсійної реформи, то у майбутньому Державний бюджет України узагалі не зможе фінансувати Пенсійний фонд. Щоб покрити цей дефіцит за рахунок страхових внесків, тариф на пенсійне страхування доведеться збільшити з 22% до 55%[2, с.22]. Іншими словами, для пенсійних виплат потрібно буде віддати державі суму, рівну половині заробітної плати.

Низький вік виходу на пенсію стимулює ранню відмову від трудової діяльності і звужує можливості повноцінного життя людини. Крім цього,

підвищення пенсійного віку для чоловіків і жінок до 65 років при деякій зміні правил індексації пенсій дозволить зменшити витрати на пенсійне забезпечення майже в два рази при стабілізації коефіцієнта заміщення.

Підвищення пенсійного віку має також і ряд ризиків. На нашу думку, до основних аргументів, які виступають проти збільшення вікових меж при виході на пенсію можна віднести низьку тривалість життя населення, зростання рівня безробіття та збільшення витрат на пенсійне забезпечення.

Середня тривалість життя в Україні є вкрай низькою. Це пояснюється високим рівнем дитячої смертності, смертності від алкоголізму, наркоманії та ін. хвороб. Високий рівень смертності українців свідчить про те, що при підвищенні пенсійного віку нікому буде отримувати пенсію. Згідно статистичних даних, станом на 01.01.2016 року в Україні тривалість життя чоловіків після досягнення ними пенсійного віку становить 6,3 роки, а жінок – 19,3 роки[7].

Збільшення пропозиції робочої сили при недостатньому попиті на неї може привести до зростання безробіття. При цьому, на нашу думку, актуально говорити не лише про можливе зростання рівня безробіття в старших вікових групах, але і можливій негативній дії підвищення пенсійного віку на молодіжний ринок праці. Рівень безробіття серед молоді досить високий, а із зростанням пропозиції робочої сили ризик безробіття буде вищий у найменш конкурентоздатних. Підвищення пенсійного віку скоротить можливості для участі молодих працівників в процесі ротації кадрів та їх кар'єрного зростання.

Існує думка, що підвищення пенсійного віку приведе до того, що люди більше працюватимуть, і, відповідно, виросте їх пенсійний капітал, тобто зобов'язання держави по виплаті їм пенсій. Однак, ми не цілком погоджуємось з цим твердженням, адже одночасно із зростанням пенсійного капіталу знизиться тривалість перебування на пенсії (причому істотно більше, ніж виростуть пенсії), що приведе до помітного зниження витрат на пенсійне забезпечення. У результаті таких змін уряду України вдасться досягти як збільшення коефіцієнта заміщення, так і зниження дефіциту пенсійної системи.

Висновки і пропозиції. Таким чином, дослідивши зарубіжний досвід пенсійного реформування, а також розглянувши усі аргументи "за" та "проти" підвищення вікових меж виходу на пенсію, можна зробити висновок про те, що підвищення пенсійного віку в Україні неминуче. На нашу думку, підвищення пенсійного віку має бути поступовим і торкнутися лише людей, яким за чинним законодавством залишилося ще 5 – 10 років до виходу на пенсію. Проте це рішення необхідно прийняти саме зараз, щоб громадяни і пенсійна система країни змогли адаптуватися до нових умов. Адже підвищення пенсійного віку уже сьогодні для 30-річних громадян сприйметься менш відчутно, як на матеріальному рівні, так і морально, аніж його збільшення, коли цьому поколінню буде близько 50 років. При цьому повинна забезпечуватися поступовість у збільшенні віку виходу на пенсію. Наприклад, для жінок – 6 місяців в рік, для чоловіків – 3 місяці в рік. Таким чином, від моменту ухвалення рішення до досягнення межі пенсійного віку в 65 років пройде 25 – 30 років. Такий підхід до підвищення пенсійного віку важливий ще й тому, що не можна втрачати довіру людей до пенсійної реформи. Населення країн повинно реально усвідомити та осмислити зміни, що відбуваються в пенсійній системі, зокрема відчутти значне покращення своїх матеріальних умов існування.

Проте, не варто перебільшувати ролі підвищення пенсійного віку у вирішенні усіх проблем пенсійного забезпечення. На нашу думку, пенсійна реформа повинна бути комплексною і полягати не тільки у підвищенні пенсійного віку чи страхового стажу. Найбільш прийнятною формою вирішення пенсійних питань є створення та функціонування накопичувального механізму та недержавного пенсійного страхування. Вважаємо, що пенсійний вік у загальнообов'язковій накопичувальній системі пенсійного забезпечення не повинен бути тісно прив'язаний до цього ж показника у солідарній системі. Вибір періоду виходу на пенсію з другого рівня пенсійної системи повинен залишатись за працівником. Саме введення в дію II та III рівнів пенсійного забезпечення дасть можливість роботодавцям розширити сферу соціального

захисту найманих працівників, яка в майбутньому забезпечить їм гідну старість.

Список використаних джерел:

1. Линченко В. Тенденції розвитку та проблеми впровадження підвищення пенсійного віку / В. Линченко // Соціальний захист. – 2010. – № 6. – С. 6–8.
2. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні реалії. аналіт. доп./ О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2013. – 37с.
3. Чому в Україні потрібно підвищувати пенсійний вік? Аргументи з міжнародного досвіду [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua>.
4. Пенсійна система Німеччини [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua/files/articles/203/49/Germany>.
5. Огляд світового досвіду запровадження пенсійних реформ [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=94986&cat_id=99092.
6. Пенсійна система США: вільний визначити власну пенсію [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.cost.ua/news/160-pensions>.
7. Статистичний щорічник України за 2016 рік [Електронний ресурс] : Режим доступу: <https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016>

Петрушка Е.В.

Тернопольский национальный экономический университет

ПОВЫШЕНИЕ ПЕНСИОННОГО ВОЗРАСТА В УКРАИНЕ СКВОЗЬ ПРИЗМУ МИРОВОГО ОПЫТА: АРГУМЕНТЫ "ЗА" И "ПРОТИВ"

Резюме

В статье рассмотрены основные функции пенсионного возраста и сферы его влияния. Проанализирован зарубежный опыт установления пределов

пенсионного возраста, выделены основные преимущества и недостатки его повышения. Очерчены пути совершенствования системы пенсионного обеспечения в Украине на основании мирового опыта.

Ключевые слова: пенсия, пенсионный возраст, дефицит бюджета Пенсионного фонда, пенсионная реформа, многокомпонентная система пенсионного страхования.

Petrushka O.V.

Ternopil National Economic University

**RAISE OF RETIREMENT AGE IN UKRAINE FROM THE
PERSPECTIVE OF WORLD EXPERIENCE:
ARGUMENTS "FOR" AND "AGAINST"**

Summary

The basic functions of the retirement age and spheres of its influence are examined in the article. The foreign experience of delineation of the retirement age was analyzed, the main advantages and disadvantages of its raise were emphasized. The ways of improving the pension system in Ukraine based on international experience were defined.

Keywords: pension, retirement age, the deficit of Pension Fund budget, pension reform, multicomponent system of pension insurance.